O aplicație la teoria trăsăturilor dialectale tipice. Cazul unor graiuri de tip moldovenesc din două sate de romano-catolici din zona Romanului

Luminița BOTOȘINEANU*

Keywords: *typical features*; *atypical features*; *absolute typicality*; *relative typicality*; *Moldavian patois*

1. Într-o contribuție de importanță capitală rezultând din imperativul de a stabili repartiția dialectală a dacoromânei pe un fundament metodologic cu adevărat științific, Ion Gheție (1964) trasa coordonatele acestui demers, care, în opinia sa, trebuia să se desprindă de doza de empirism, arbitrar și inconsecvență care marchează cel mai „clasic" (și cel mai larg acceptat) dintre modelele din literatura românească de specialitate, și anume poziția Petrovici-Todoran-Pătruț-Coteanu-Giosu etc. Prezentându-se, în etapa inițială, sub forma unui sistem cvadripartit (fundamentat de Emil Petrovici în 1941 și alcătuit din următoarele mari subunități teritoriale: subdialectele muntean, moldovean, bănățean și crișean), acest model structural a fost afirmat pentru prima dată în versiunea sa completă de R. Todoran (1956), într-o viziune care, proiectând Maramureșul ca pe o arie dialectală cu profil distinct („independentă" o numea el), alături de celelalte patru deja delimitate, tindea spre o analiză fără rest a teritoriului dacoromân. Bineînțeles, în afara clasificării primare rămânea astfel întreg teritoriul Transilvaniei în sens strict, dar sistemul teoretic propus de Petrovici și ceilalți autori menționați rezolvă situația adunând graiurile acesteia sub eticheta generală (și acoperind realități foarte eterogene) de „arie de tranziție", pe linia deschisă de Weigand (WLAD, introducere) și continuată apoi, cu noi argumente din domeniul geografiei lingvistice și al istoriei culturii, de S. Pușcariu (1974: 402–403).

Identificând punctele vulnerabile ale acestei teorii (preponderentă totuși în dialectologia românească), Ion Gheție îi contesta însuși fundamentul și propunea în loc o metodă mult mai solidă, construită pe un sistem structurat, care ierarhizează, pe mai multe niveluri de tipicitate, faptele de limbă reținute ca reprezentative în conturarea unei varietăți dialectale. Delimitată în funcție de prezența/absența unei trăsături în arii contigue, tipicitatea este garanția relevanței și a preciziei în stabilirea limitelor dialectale, dincolo de fluiditatea asumată a termenului. Astfel, în opoziție cu trăsăturile atipice, comune cu unele dintre ariile învecinate (nu cu toate), tipice sunt acele fapte de limbă ale căror isoglose se opresc aproximativ la marginile teritoriului ocupat de respectivul grai, cu precizarea suplimentară că cele mai relevante din acest

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Academia Română – Filiala Iași, România (lumi.botosineanu@gmail.com).

Philologica Jassyensia", an XVI, nr. 2 (32), 2020, p. 31–44

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

punct de vedere sunt acele particularități (numite de Gheție „tipice absolute”) care caracterizează o singură varietate diatopică dintr-un ansamblu dialectal dat (cum ar fi, să zicem, în ansamblul dacoromânei, morfemul *și* al conjunctivului în graiurile de tip crișean) și, într-o măsură mai mică, „trăsăturile tipice relative”, identificabile în două sau mai multe arii ale teritoriului de referință, cu condiția ca respectivele arii să nu fie învecinate (ca, de exemplu, tot în dacoromână, fricativizarea africatelor în graiurile de tip moldovenesc și în cele din Banat; cf. Gheție 1964: 322).

2. Demonstrația validității acestui principiu (reluată condensat în Gheție 1994: 162–168, pagini care corespund capitolului V, intitulat *Graiurile dacoromâne în secolul al XX-lea*) viza, pe de o parte, o situație pur teoretică, în care trei graiuri, numite convențional A, B și C, sunt analizate sub aspectul continuităților sau al discontinuităților între trăsăturile lor lingvistice, și, pe de altă parte, situația reală a Dacoromaniei, cu diversele sale modele structurale (nord–sud, cinci subdialecte etc.) și cu o focusare pe subdialectul crișean. Concluzia lui Ion Gheție, exprimată (cu prudența omului de știință care avansează pe teritorii încă insuficient explorate) atât în 1964, cât și 30 de ani mai târziu, este că, în condițiile neaplicării unor criterii unitare și consecvente, repartiția dialectului dacoromân în patru sau cinci subunități nu este nicidecum singura posibilă, în favoarea delimitării acestuia în două arii majore, nordică și sudică, găsindu-se cel puțin la fel de multe argumente. Îndemnul la relativizare este consecința logică a acestor premise, dacă avem în vedere controlul relativ limitat pe care îl are specialistul asupra situațiilor în care, cu o probabilitate destul de ridicată, particularități considerate tipice pentru un subdialect se pot actualiza și în alte arii, mai restrânse sau chiar punctuale. În al doilea rând, dar în conexiune logică cu aspectul discutat anterior, însuși caracteristicile dialectului dacoromân (cu privire la omogenitatea căruia cercetătorii sunt într-o proporție semnificativă de acord) fac ca tipicitatea lingvistică (mai cu seamă în varianta ei absolută) să fie rarisimă, iar avansarea unor afirmații despre aceasta, destul de imprudentă.

2.1. Dincolo de această serie de limite și relativizări, inerente și necesare, sistemul avansat de Gheție în urmă cu mai bine de 50 de ani ni se pare ofertant și util și astăzi, așa cum este el ancorat în teren metodologic solid. Totuși, un detaliu ne-a reținut atenția. Din descrierea unor graiuri „transplantate”, cum sunt, de exemplu, varietățile de limbă română vorbite de romano-catolicii din Moldova, se poate observa că o serie de fapte de limbă reținute de specialiști ca fiind tipice pentru graiurile moldovenești (neregăsindu-se în arii aflate în continuitate cu acestea) nu se realizează sau se realizează aici doar sporadic, ceea ce ne conduce la întrebarea dacă acest fapt le exclude din ansamblul lingvistic moldovenesc.

2.2. Cercetarea noastră vizează realitatea lingvistică din două sate de romano-catolici din zona Romanului: Rotunda (com. Doljești) și Săbăoani, ambele din județul Neamț[1], și este rezultatul analizei, selectării și prelucrării unui material amplu, colectat prin anchete directe, pe teren[2], desfășurate fiecare în câte două etape (la Săbăoani, în

[1] În cele ce urmează, ne vom referi la anchetele efectuate în cele două sate sub siglele A_Ro, respectiv A_Sa.

[2] Pentru detalii cu privire la aceste cercetări, vezi capitolele consacrate varietăților locale ale limbii române, incluse în monografiile satelor Săbăoani și Rotunda: Luminița Botoșineanu, *Conștiință etnică și identitate lingvistică la romano-catolicii din Săbăoani*, în Fabian Doboș, Daniela Butnaru, Luminița Botoşineanu, Anton Coșa, Dănuț Doboș, Iulian Ghercă, Cătălin-George Fedor, *Istoria catolicilor din*

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

decembrie 2017 şi aprilie 2018; la Rotunda, în octombrie și noiembrie 2019). Desigur, obiectivul de a verifica vitalitatea trăsăturilor dialectale în varietățile idiomatice studiate s-a lovit de neajunsurile abordărilor de acest tip, constând în „provocarea" faptului de limbă – mai curând decât în prelevarea sau înregistrarea acestuia în manifestarea lui autentică –, ceea ce, obligându-l pe vorbitor la eforturi epistemologice (în loc *să vorbească*, el este nevoit să emită judecăți cu privire la *modul cum vorbește*), îl antrenează într-o zonă mai artificială a comunicării.

Pentru a compensa acest inconvenient, ancheta dialectală de tip „extorcare de informații", limitată oricum la maxim, a fost în mare parte înlocuită de o viziune integrală asupra faptului lingvistic[3], surprins în cadrele naturale ale comunicării, prin conversații vizând lucruri, obiecte și practici locale, familiare (cultura populară în sens larg), apoi anumite momente importante din viaţa comunităţii şi din viaţa subiecţilor etc. Concret, cercetarea de teren a îmbrăcat forma unor dialoguri semidirective cu subiecţii, chestionaţi atât individual, cât şi în grup, fapt care a favorizat manifestarea naturală, autentică, a comunicării în interiorul comunităţii[4].

Ca o caracteristică de ansamblu, varietățile idiomatice ale limbii române vorbite în Rotunda și Săbăoani atestă o competenţă înaltă şi se prezintă ca niște graiuri de tip moldovenesc[5] cu trăsături care sunt recognoscibile, în ciuda faptului că, sub raport cantitativ, nu se realizează în mod foarte consecvent, de multe ori ilustrările lor fiind mai degrabă sporadice. Cu rădăcini adânci în istoricul comunităților locale, explicațiile acestui fenomen sunt diferite în cele două puncte de anchetă. Dacă, în Săbăoani, unde dialectul „ceangăiesc" face parte, alături de limba română, din repertoriul lingvistic al locutorilor[6], explicația poate fi căutată în situaţia sociolingvistică specială, în care româna are statutul unui cod lingvistic suprapus limbii „primare", putând fi o limbă învăţată, cu consecinţe previzibile în privinţa raportării la norma literară, în Rotunda,

Săbăoani, Iaşi, Editura Sapientia, 2018, p. 85–98, respectiv *Rotunda. Schiță de profil lingvistic* (care va apărea în monografia satului Rotunda, aflată actualmente în faza de pregătire pentru tipar).

[3] Această perspectivă aduce cercetarea dialectologică într-o zonă de interferenţă cu psihologia, sociologia și antropologia culturală. Profilul complex, etnografic şi sociologic, al textelor „dialectale", așa cum se prezintă ele astăzi (cu beneficii reale pentru studiul dialectologic modern, care vizează firescul manifestării verbale), a fost sintetizat eficient de profesorul Stelian Dumistrăcel, de exemplu în *Prefaţă* la *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Adrian Turculeţ, Luminiţa Botoşineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, vol. IV, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2014, p. XII-XIII.

[4] Unul dintre efectele cele mai surprinzătoare şi mai interesante ale anchetei frontale, prin comunicare de grup, a fost, la Săbăoani, comutarea spontană între coduri (de la română la dialectul „ceangăiesc") în momentele în care cercetarea a vizat realităţi lingvistice asupra cărora s-au iscat controverse ad-hoc. Situația reprezintă mult mai mult decât un fapt divers, atestând autenticitatea dialogului și oferind un material faptic prețios pentru o abordare de tip sociolingvistic pe care însă ne propunem să o întreprindem cu altă ocazie.

[5] Pentru ariile diverselor fenomene discutate aici, vezi *Tratat*: 208–239, capitolul intitulat *Subdialectul moldovean*, semnat de Paul Lăzărescu.

[6] Situația lingvistică din Săbăoani este una neomogenă totuși, prezentând nete stratificări diageneraționale. Astfel, bilingvismul funcțional al generației mai în vârstă se află în prezent în poziția unei plăci turnante între un trecut (în legătură cu care există atestări datând de mai bine de un secol) când vorbitorii erau mai curând monolingvi (utilizând şi cunoscând cu preponderenţă dialectul local al limbii maghiare) și profilul lingvistic al tinerei generaţii, care înțelege în proporție variabilă dialectul „ceangăiesc", dar utilizează aproape exclusiv limba română.

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

unde se înregistrează o suprapunere perfectă între conștiința etnică și identitatea lingvistică, situația ar putea fi consecința unor posibile obișnuințe articulatorii diferite (transilvănene) ale vorbitorilor.

Pe de altă parte, în contextul actual, în care presiunea normei literare (în special prin televiziune și internet) este din ce în ce mai puternică, trebuie să avem în vedere că aceste obișnuințe articulatorii sunt consolidate de o tendință firească de raliere la modelul literar, perceput ca înalt și valorizat în raport cu varianta locală a limbii române. În acest sens, observația plină de rafinament analitic a lui Ro_RL (unul dintre subiecții anchetei din Rotunda) potrivit căreia [în sat] „să vorbiești numa românî [...], da nu-i așa curatî... nu-i ca-n dicționar!”[7] este o probă suplimentară a delimitării conștiente între registre, chiar și la generația mai în vârstă. Atât la nivelul acestui grup generațional, în mod firesc mai conservator, cât mai ales la subiecții mai tineri (până în 45 de ani), a căror adaptare la dinamicile societății contemporane, inclusiv la dinamica lingvistică, era de așteptat să fie mai manifestă, s-a înregistrat o variație liberă între formele regionale și cele literare, cu o predilecție vizibilă pentru fonetismul literar și cu evitarea destul de consecventă a particularităților moldovenești resimțite ca fiind mai stridente (mai ales în consonantism: fricativele moldovenești *ŝ/ẑ* și, poate mai evident, reflexele palatalizării labialelor).

Fără a minimaliza influența condițiilor speciale de comunicare impuse de ancheta dialectală (comunicare cu *ousideri*, senzația locutorilor că idiolectul lor este supus unei evaluări etc.), care este de presupus că orientează, măcar într-o oarecare măsură, procesul de selecție lexicală și fonetică în sensul favorizării modelului literar, trebuie să admitem că evitarea consecventă, în timpul conversațiilor dirijate cu subiecții, a anumitor trăsături moldovenești tipice ar putea atesta autenticitatea aspectului mai „modern” al graiului local, inclusiv la grupul generațional mai în vârstă. Rolul jucat de autocenzură nu poate fi așadar absolutizat, mai ales în cazul unei anchete de grup, care, prin antrenarea vorbitorilor într-o situație de comunicare similireală, favorizează reducerea controlului conștient asupra propriului discurs.

3.1. În mod firesc, reperul cel mai valid pentru o privire comparativă asupra graiurilor investigate este oferit, în afară de anchetele personale, de cercetările anterioare de profil, în special de lucrările de geografie lingvistică; dacă Săbăoani a fost una dintre localitățile anchetate pentru WLAD (pct. 537) (fără să mai intre însă în atenția cercetătorilor pentru atlasele următoare, ALR I și II și NALR. Mold.-Bucov.), în ce privește satul Rotunda, cele mai apropiate puncte de anchetă incluse în rețelele atlaselor lingvistice românești sunt, în afară de Săbăoani (la vest), Mircești (la nord-vest; pct. 550 în NALR. Mold.-Bucov.; prezent și în rețeaua ALR II, pct. 537), la sud-sud-est, Gâdinți, com. Sagna (pct. 549 în NALR. Mold.-Bucov.) și, puțin mai departe, spre sud-sud-vest, Miron Costin, com. Trifești (pct. 536 din rețeaua ALR I). Pentru a obține o imagine globală asupra repartiției faptelor de limbă pe harta dacoromânei, am avut în vedere, mai curând decât atlasele regionale, WLAD, ALR I și II și ALRR. Sinteză.

[7] Am optat ca, în studiul de față, transcrierea materialului să fie una largă, reținând exclusiv elemente care să dea coloratura regională specifică (vezi, în acest sens, Dumistrăcel, Hreapcă, Botoșineanu 2015: în special 60–63) și să fie redat în transcriere fonetică (semnalată prin croșete) doar sunetul menit să ilustreze o analiză/un comentariu etc.

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

3.2. O a doua referință avută în vedere este capitolul dedicat subdialectului moldovenesc din *Tratat* (menționat supra, nota 5), pe baza căruia, prin trecerea în revistă a diverselor fenomene și a ariilor acestora, am operat o selecție a trăsăturilor dialectale considerate moldovenești – un punct de plecare valid în stabilirea tipicității acestora. Pentru această primă etapă a cercetării, ne-am limitat la o listă destul de redusă, reținând doar fapte de limbă de importanță crucială, care descriu arii majore, în acest sens acceptând ca indicator al relevanței (cu relativizările de rigoare), suprapunerea aproximativă a izoglosei fenomenului în cauză peste frontierele teritoriului general acceptat al graiurilor de tip moldovenesc sau cel puțin peste aria nordică a acestuia.

4. Prin confruntarea acestor fapte de limbă cu situația constatată în satele investigate de noi în cadrul cercetării de față, au rezultat o serie de similarități, dar și, dimpotrivă, un număr important de diferențe.

4.1. Astfel, dintre lexemele care prezintă variante accentuale specifice pentru graiurile de tip moldovenesc ne-am oprit la *bolnav* și *miros* (în baza faptului că aceste două cuvinte au fost singurele actualizate în ancheta noastră), accentuările paroxitone moldovenești *bólnav* și *míros* putând fi reținute ca fiind tipice relative, în termenii lui Ion Gheție (vezi *supra*).

În privința accentuării *bólnav*, în măsura în care ancheta lui Sever Pop a relevat realmente acest lexem și nu un alt termen al respectivei serii sinonimice (precum *beteag*), h. 133 din ALR I/1 atestă că aceasta apare masiv în Moldova, intercalată cu (mai rare) ocurențe ale formei oxitone comune cu limba literară sau cu derivate ale acesteia, precum *bolnăvicios*, în care accentul nu reprezintă un marker regional. În afara teritoriului Moldovei, *bólnav* a mai fost înregistrat destul de consecvent și prin Dobrogea, apoi izolat prin Muntenia (două puncte din est, unul din centru) și într-un punct din estul Olteniei. Absența unei continuități între aceste arii proiectează accentuarea paroxitonă ca fiind tipică relativă pentru Moldova. Rezultatele anchetei ALR I sunt completate prin zoom-ul oferit, în acest sens, de NALR. Mold.-Bucov. I, h. 92 (la care se adaugă harta mică, interpretativă, de la p. 199), unde actualizările lui *bólnav* acoperă porțiuni consistente din tot teritoriul Moldovei din stânga Prutului, cu unele excepții privind sudul și vestul, precum și cu câteva culoare pe axa nord-sud, dintre care cel mai clar definit pare a fi cel care urmează, cu unele intermitențe, valea Siretului. Satele Rotunda și Săbăoani, în care ancheta noastră a relevat exclusiv accentul oxiton în *bolnáv* (ceea ce bineînțeles că nu exclude probabilitatea unei variații libere a celor două forme), se află pe acest culoar în care *bolnáv*, preponderent, alternează cu *bólnav*[8], de aceea nerealizarea formei „tipice” moldovenești nu este surprinzătoare.

Forma *míros* (cf. ALR I, h. 11) este o trăsătură tipică relativă a graiurilor de tip moldovenesc, dacă avem în vedere că aria ei principală acoperă aproape integral teritoriul Moldovei, cu unele excepții, mai cu seamă în sud și vest; o altă arie compactă a acestei variante accentuale este reprezentată de Banat, cu extensii în sud-vestul Transilvaniei. Accentuarea paroxitonă în acest cuvânt este absentă din anchetele noastre, dar singura ocurență în A_Ro a formei concurente, *mirós* (Ro_RL), nu ne

[8] În pct. 549, NALR. Mold.-Bucov. consemnează varianta *bólnav*, în vreme ce în pct. 550 s-a înregistrat *bolnáv*.

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

permite să tragem concluzii asupra răspândirii și relevanței acesteia pentru idiomul local. Totuși, dacă avem în vedere faptul că varianta oxitonă este utilizată de un locutor în vârstă, deci de presupus conservator, putem admite că aceasta este reprezentativă.

Oricât de slab reprezentate sunt aceste forme accentuale în rezultatele A_Ro și A_Sa, ele par a semnala o preferință pentru accentuarea paroxitonă, comună cu cea literară, în opoziție cu norma moldovenească.

4.2. A_Sa și A_Ro au confirmat un fapt remarcat de cercetări relativ recente asupra limbii vorbite: prin anumite fenomene ale sale, vocalismul este domeniul foneticii cel mai instabil, mai supus influențelor regionale și mai dificil de controlat în diafazie, în situații de comunicare mai oficiale, care impun selectarea unui registru mai „înalt". Ca un corolar la această afirmație, anumite fapte de limbă din vocalism sunt, alături de tiparele intonaționale, trăsăturile regionale cele mai persistente, în standardul cu coloratură regională[9] ele trecând de multe ori peste bariera autocenzurii și nefiind conștientizate ca atare.

Probabil cea mai reprezentativă din acest punct de vedere – și deopotrivă una din cele mai pregnante caracteristici ale graiurilor de tip moldovenesc –, închiderea vocalelor neaccentuate de apertură medie[10] (mai ales aflate în poziție finală) pare să prezinte premisele unei trăsături dialectale tipice. Consultarea atlaselor lingvistice românești, mai ales a celor regionale din seria NALR/ALRR (cu eficacitate maximă în formula condensată pe care ne-o oferă ALRR. Sinteză), ne conduce la concluzia că, fără a se realiza exclusiv pe terenul varietății idiomatice avute în vedere, fenomenul apare aici cu cea mai mare consecvență și se oprește aproape cu exactitate la granițele acestuia. Cumva anticipabil însă, având în vedere relativa omogenitate lingvistică a Dacoromaniei, închiderea lui *e* și *ă* neaccentuați în poziție finală prezintă totuși ocurențe și în alte arii ale dialectului, dar 1. nu este vorba despre arii contigue cu macroaria moldovenească și 2. în aceste arii mai puțin reprezentative, fenomenul se manifestă sporadic și, într-o proporție covârșitoare, în stadii incipiente. Dacă ne referim la ultima constatare, am putea fi tentați poate să vorbim de închiderea lui *e* și *ă* atone ca despre niște trăsături tipice absolute pentru graiurile de tip moldovenesc, totuși considerăm că este mai prudent (și mai logic) ca, în condițiile în care totuși ocurențe ale fenomenului se înregistrează și în alte arii ale dialectului dacoromân (vezi, mai sus, situația menționată sub 1), să admitem calitatea acestora de trăsături tipice relative. În același sens, al tipicității relative pentru graiurile moldovenești a tendinței de închidere a vocalelor neaccentuate de apertură medie, mai ales aflate în poziție finală, vorbesc și observațiile lui Paul Lăzărescu din *Tratat*: „fenomenul [închiderea lui *ă* final] are o răspândire mult mai largă decât aria subdialectului moldovean" (*Tratat*: 211), respectiv „fenomenul [închiderea lui *e* final] apare și în alte subdialecte" (*Tratat*: 212).

Acceptând așadar ideea acestei relativități, am analizat materialul oferit de ALRR. Sinteză și am urmărit repartiția în dacoromână a închiderii vocalelor *e* și *ă* în finală de cuvânt. O ilustrare elocventă avem prin h. 435, *Segmentul fonetic final în (să)*

[9] Din cele 10 particularități fonetice reținute de A. Turculeț (1993: 184) ca fiind specifice pentru „limba standard, vorbită cu unele particularități regionale" moldovenești, doar una se referă la consonantism, restul fiind din domeniul vocalismului.

[10] Închiderea, inconsecventă și parțială, spune autorul, a vocalelor *e* și *ă* neaccentuate este de altfel una dintre caracteristicile inventariate de A. Turculeț (*ibidem*) ca fiind reprezentative pentru standardul cu coloratură moldovenească.

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

joace (vol. IV), unde ne-a interesat exclusiv închiderea vocalei *e*, nu și alterarea/conservarea africatei precedente. Teritoriul major al fenomenului este în mod evident Moldova (iar proiecțiile formelor cu închiderea vocalei finale se opresc aproape cu exactitate la granițele provinciei, ocurențele actualizându-se în mod compact, cu excepția unei microarii în NV și a trei puncte izolate în centru), dar se produce destul de masiv și în Crișana, apoi izolat în N Dobrogei. Pe harta 363, *[ţe] în* ***tinerețe***, unde am urmărit doar închiderea vocalei finale, cu sau fără velarizare (care, fiind un fenomen cu o acoperire mult mai largă, nu ne-a preocupat aici), observăm că fenomenul se întâlnește, sporadic și în stadii mai puțin avansate, în sudul și mai ales SV Munteniei, N Dobrogei, cu totul izolat prin Crișana și S Transilvaniei. Suprapunerea cu harta anterior discutată este aproximativă, dar semnificativă.

Tot astfel, pe h. 443, *[ă] în* ***nor***ă, închiderea lui *ă* final aton apare în Moldova, cu unele excepții prin N; deși prezintă unele extensii în Maramureș și se înregistrează, izolat, în SV Munteniei și, mai compact, în Crișana, în afara teritoriului Moldovei este vorba despre stadii incipiente. Această distribuție este confirmată și de alte hărți, precum h. 391, *Segmentul fonetic final în* ***moașă***, unde atenția noastră s-a orientat doar spre tratamentul vocalei finale, ignorând eventuala rostire moale a palatoalveolarei *ș*.

Cu confirmările aduse de proiecția pe harta Dacoromaniei a acestui fapt de limbă, admitem (în ciuda consistenței limitate și variabile a realizărilor lui în alte varietăți idiomatice ale dacoromânei) că este vorba despre o trăsătură tipică relativă, care își menține și în prezent o relevanță semnificativă în descrierea graiurilor de tip moldovenesc. Atât în A_Ro, cât și în A_Sa, închiderea lui *e* final, care trece la *i* (realizându-se și în variante intermediare precum *ẹ* sau *i̯*), este consecventă: *animal[i]*, *bin[i]*, *car[i̯]*, *clas[i]*, *fet[i]*, *înmormântar[i]*, *mar[i]*, *puter[i]*, *tăt[i]* (Ro_RL), *anumit[i]*, *car[i]*, *d[i]*, *fet[i]*, *frat[i]*, *nișt[i]*, *pădur[i̯]*, *p[i]*, *und[i]* (Ro_LB), *bucătări[i]*, *chiri[i̯]*, *d[i]*, *în fin[i]*, *p[i]*, *und[i̯]* (Ro_MC), *aproap[i]*, *car[i]*, *d[i]*, *divers[i̯]*, *doișp[i]*, *făcut[i]*, *ieșir[i]*, *într[i]*, *jumat[i̯]*, *movil[i]*, *din păcat[i]*, *p[i]*, *val[ẹ]*, *vech[i̯]* „veche”, *zec[i]*, *zic[i]*, *zil[i]* (Ro_FC), *noapt[i̯]*, *trec[i]* „trece” [*], *amenajat[i]*, *mi-aduc amint[i]*, *cânt[i]*, *continuar[i̯]*, *covoar[i]*, *d[i] la izvoar[i]*, *foart[i]*, *original[i]*, *persoan[i]*, *popular[i]*, *prind[i̯]*, *sut[i]*, *veder[ẹ]* (Sa_AV), *canalizar[i]*, *film[i̯]*, *glum[i]*, *lucruril[i] agricol[i]*, *pun[i]* (Sa_FD), *cas[i]*, *hectar[i̯]*, *jumat[i]*, *spat[i]* (Sa_MC), *Bahana Mar[i]* [top.], *spun[i]* (Sa_IG), *vil[i̯]* (Sa_VP) etc. Uneori, fenomenul afectează un *e* median, înainte sau după accent: *d[i]ștẹaptă*, *merg[i]m*, *och[i]lari*, *pierd[i]m*, *p[i]ntru* (Ro_RL), *cat[i]gorie*, *d[i]mult*, *s-a-nc[i]put*, *lucras[i]m*, *merg[i]m*, *terminas[i]ră* (Ro_LB), *amest[i]cat*, *n[i]vastă*, *p[i]ste* (Ro_FC), *d[i]cât*, *d[i]parti*, *p[i]ste* (Ro_[*]), *mai d[i]mult* (Sa_MD), *d[i]pinde̲* (Sa_FD), *fi[i]care*, *moșt[i]nirẹa* (Sa_IG) etc. Excepţiile de la regula închiderii lui *e* aton, mai ales în poziție finală, sunt mai curând izolate: *aic[e]*, *n[e] rugăm* (Ro_RL), *construcți[e]* (Ro_LB), *clas[e]*, *problem[e]* (Ro_MC), *amenajar[e]*, *d[e] jos*, *d[e] la biserică*, *intrar[e]* (Ro_FC), *femeil[e]* (Sa_AV), *şas[e]* (Sa_AV), *timpuril[e]* (Sa_AV), *izvoarel[e]* (Sa_IG), *ungureşt[e]* (Sa_FD), *val[e]* (Sa_MC) etc., iar ipoteza că un context neologic ar declanșa automat opțiunea pentru fonetismul literar este contrazisă de exemple precum *în fin[i]* (Ro_MC), *denumir[i]* „denumire” sau *desecar[i]* (Ro_FC).

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

Închiderea lui *ă* final aton, care se realizează ca *î* sau *â*, a fost notată la fel de regulat: *cantin[î]*, *catrinț[î]*, *cămaș[î]*, *floricic[î]*, *frumoas[î]*, *frunz[î]*, *grădiniț[î]*, *motorin[â]*, *strad[î]*, *școal[î]*, *ciread[â]* (Ro_RL), *actual[î]*, *balt[î]*, *cooperativ[î]*, *crâșm[î]*, *coast[â]*, *ultima dat[â]*, *moar[î]*, *nevast[â]/nevast[î]*, *strad[â]*, *viaț[â]* (Ro_LB), *casnic[î]*, *fat[â]*, *fântân[î]* (Ro_MC), *afar[î]*, *biseric[î]*, *cas[î]/cas[â]*, *conduct[î]*, *dou[î]*, *dup[â]*, *fântân[â]*, *traversaz[â]*, *vars[â]* (Ro_FC), *chiar dac[î]*, *izolat[â]*, *maic[â]-sa*, *taic[â]-so* (Ro_[*]); *biseric[î]*, *cas[î]*, *perioad[â]*, *săptămân[î]*, *urm[î]* (Sa_AV); *dup[â]*, *înseamn[â]*, *poam[î]*, *recolt[â]*, *coast[î]* (Sa_FD); *ap[â]* (Sa_IG); *doar[â]* (Sa_MC). Excepțiile sunt sporadice: *dup[ă]*, *hor[ă]*, *sor[ă]*, *tat[ă]-meu* (Ro_RL), *ap[ă]*, *coboar[ă]*, *limit[ă]* (Ro_FC), *cheam[ă]*, *singur[ă]* (Ro_[*]), *singur[ă]*, *toat[ă]* (Sa_AV); *ap[ă]* (Sa_FD), *cărămid[ă]* (Sa_FD); *Dincolo de Ap[ă]* [top.] (Sa_MC) etc., fiind generate cel mai probabil, așa cum am constatat deja, de situația specială de comunicare care este ancheta dialectală; oricum, realizarea (sau nerealizarea) fenomenului rămâne neinfluențată de caracterul neologic sau mai vechi al cuvântului în care se produce.

4.3. Fricativizarea africatelor, cea mai pregnantă trăsătură fonetică moldovenească din consonantism (identificată de cele mai multe ori ca atare chiar de vorbitorul obișnuit), ridică, în privința tipicității, probleme diverse, în directă conexiune, pe de o parte, cu dezbaterea în jurul statutului lingvistic al graiurilor din Transilvania propriu-zisă și, pe de altă parte, cu discuția despre statutul fonologic al fricativelor alveolopalatale secundare moldovenești, respectiv bănățene. Admițând, doar ca ipoteză de lucru, că graiurile din Transilvania de N pot fi incluse în aria largă a subdialectului moldovenesc, cu care prezintă anumite continuități (între care cea referitoare la fenomenul discutat acum), și pornind de la premisa identității fonologice între seriile consonantice *ŝ/ẑ* și *ś/ź* (Vasiliu 1968: 178–179), vom accepta că aspectul discontinuu al ariei fricativizante *ŝ/ẑ*, *ś/ź*, care merge dinspre Banat, trece în diagonală peste Transilvania (unde prezintă intermitențe în partea de SV) și ocupă, cu rare excepții, toată Moldova, ne îndreptățește să vorbim, pentru graiurile de tip moldovenesc, despre o trăsătură tipică relativă. În favoarea acestei idei vorbesc, de exemplu, hărțile WLAD (hărțile sintetice 9, *Behandlung von anlautendem* ***ce***, respectiv 10, *Behandlung von anlautendem* ***ge*** *(nach* ***geană*****)**) sau ALRR. Sinteză (h. 413 *[ce] în (eu)* ***cer***, h. 386, *[ge] în (copilul*) ***suge***, h. 442, *[gi] în* ***ginere*** etc.), unde reflexele fricative alveolopalatale ale africatelor primare sunt reprezentate compact, în forma *ŝ/ẑ*, în aria moldovenească (cu unele excepții în NV și S), se continuă în Transilvania de N și, trecând prin SV Transilvaniei, unde se realizează sporadic, reapar masiv în Banat (într-o variantă mai palatală, *ś/ź*).

Deși, în conformitate cu rezultatele lucrărilor de geografie lingvistică citate, graiurile investigate de noi se află în macroaria fricativizantă (fapt confirmat, la altă scară, de detalierile oferite de NALR. Mold.-Bucov. – vezi, de exemplu, vol. I, h. *Sunetul* ***ĉ*** *în* ***sprânceană***, ***cercel***, ***stângace***, ***brici***, ***cerul*** *(gurii),* ***încet***, p. 230 și h. *Sunetul* ***ĝ*** *în* ***geană***, ***gingie***, ***negel***, ***sânge***, ***gem*** *(ind. prez. 1-3)*, p. 231), A_Sa și A_Ro au pus în evidență fenomenul în discuție într-o măsură destul de redusă și mai ales la vorbitorii grupului generațional de peste 60 de ani (citățm aici toate ocurențele): *a[ŝ]elea*, *flori[ŝ]ică*, *haidu[ŝ]i*, *încoa[ŝ]e*, *pi[ŝ]ior*, *ră[ŝ]ituri*, *[ŝ]ireadă*, *[ŝ]imitirul*, *tre[ŝ]eți*, *mar[ẑ]inâ*, *min[ẑ]ea*, *mer[ẑ]em*, *re[ẑ]ele* (Ro_RL), *fa[ŝ]* (Ro_LB), *mer[ẑ]e* (Ro_MC), *se fa[ŝ]e*, *încoa[ŝ]e*, *se scur[ẑ]e* (Sa_VP), *ai[ŝ] la vale la Mari[ŝ]el*,

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

tră[ẑ]ea (Sa_IG), *plă[ŝ]ea*, *curj[ẑ]e* (Sa_FD), *nu te-nţele[ẑ]* (Sa_MC). Conservarea africatelor nealterate este naturală şi aproape generală în contexte neologice: *feri[ĉ]it*, *de[ĉ]edat*, *re[ĝ]ina Angliei*, *[ĝ]eografia* (Ro_RL), *benefi[ĉ]iar*, *[Ĉ]eauşescu*, *s-a spe[ĉ]ializat* (Ro_LB), *a[ĝ]itat* (Ro_MC), *[ĝ]eneraţia* (Sa_MC), *ori[ĝ]inale* (Sa_AV), dar, ca impresie de ansamblu (care va trebui confirmată ulterior prin cercetări cantitative), chiar în cuvinte aparţinând fondului lexical tradiţional, proporția realizării fricativelor moldovenești pare mai redusă decât aceea în care sunetele *ĉ/ĝ* se conservă: *adu[ĉ]e*, *în be[ĉ]i*, *[ĉ]ea*, *pe-a [ĉ]in[ĉ]ilea an*, *flori[ĉ]elele*, *cola[ĉ]i*, *îm plă[ĉ]ea şcoala*, *nouăze[ĉ]i*, *stau în [ĉ]entru*, *ze[ĉ]e*, *pi[ĉ]ioare*, *ră[ĉ]ituri*, *îl tra[ĝ]e*, *mer[ĝ]em* (Ro_RL), *Capătul Lun[ĉ]ii* (top.), *servi[ĉ]i*, *zi[ĉ]e* (Ro_LB), *ze[ĉ]e*, *Ştefan [ĉ]el Mari*, *Ceauşescu*, *[ĉ]el mai mult* (Ro_MC), *se-nve[ĉ]inează*, *alt[ĉ]eva*, *ni[ĉ]iodată*, *cru[ĉ]e*, *ai[ĉ]i*, *drumul care du[ĉ]e la Iaşi*, *eu n-am prins ni[ĉ]io fântână*, *este-o cru[ĉ]e-acolo*, *ai[ĉ]ea tre[ĉ]ea Siretul*, *ai[ĉ]ea*, *încua[ĉ]e spre Butea*, *ai[ĉ]i este-un loc*, *ăsta de-ai[ĉ]i* (Ro_FC); *mer[ĝ]em*, *Ştefan [ĉ]el Mare* (Ro_LB), *ai[ĉ]ea*/*ai[ĉ]i*, *tre[ĉ]e*, *s-au găsit nişte [ĉ]ioburi* Ro_[*], *ai[ĉ]ea*, *[ĉ]ineva*, *ze[ĉ]e*, *înţele[ĝ]i*, *ca să mer[ĝ]i* (Sa_MC), *[ĉ]ine*, *la în[ĉ]eput*, *ră[ĉ]ituri*, *ve[ĉ]ini*, *ajun[ĝ]e*, *mer[ĝ]ea* (Sa_IG), *[ĉ]inşpe*, *du[ĉ]e*, *dul[ĉ]iuri*, *se fă[ĉ]eau*, *mortă[ĉ]iuni*, *servi[ĉ]ii*, *zi[ĉ]em* (Sa_FD), *cojoa[ĉ]e*, *ili[ĉ]e*, *rugă[ĉ]iuni*, *spe[ĉ]ial* (Sa_AV), *mer[ĝ]e*, *mer[ĝ]em* (Sa_VP).

Fapt relevant pentru poziția mai curând periferică a acestui fenomen consonantic în cadrul normei implicite a graiului, se înregistrează o fluctuație liberă între forma „moldovenească” și varianta literară, uneori la unul și același vorbitor: *[ĉ]e fa[ŝ], cumnatî?* (Ro_LB), posibil în contexte identice: *mer[ẑ]em* și *mer[ĝ]em*, *ră[ŝ]ituri* și *ră[ĉ]ituri*, *ai[ŝ]i*, dar și *ai[ĉ]i*, *[ŝ]in[ŝ]i*, dar și *[ĉ]in[ĉ]i*, *pi[ŝ]ior* și *pi[ĉ]ioare* (Ro_RL), *zi[ŝ]e* și *zi[ĉ]e*, *servi[ĉ]i* și *servi[ŝ]iu* (Ro_LB), eventual chiar realizate în consecutivitate: *nu știu [ĉ]e*, respectiv (în aceeași frază) *nu știu [ŝ]e* (Ro_FC).

4.4. Dat fiind modul consecvent în care se produce în graiurile dacoromâne estice, palatalizarea consoanelor labiale *p*, *b*, *m*; *f*, *v* este un fenomen fonetic de o importanță majoră pentru acestea. Dacă avem în vedere însă faptul, larg ilustrat de atlasele lingvistice românești (vezi și Gheție 1994: 165), că palatalizarea labialelor este în realitate definitorie pentru tot nordul dacoromânei (și nu numai, dacă avem în vedere că singura varietate dialectală a Dacoromaniei care nu cunoaște acest fenomen este Banatul; în dacoromâna nordică fenomenul se înregistrează mai consecvent și în stadii mai avansate), rămâne să verificăm relevanța, drept criteriu distinctiv, nu a palatalizării acestor sunete luată global, ci a reflexelor lor specifice (*k'* pentru *p*, *g'* pentru *b*, *n'* pentru *m*, *ŝ* pentru *f*, *ẑ* pentru *v*) în zona de la nord de orașul Roman, unde se află punctele Săbăoani și Rotunda.

Situația consemnată de Weigand acum mai bine de un secol rămâne, în linii mari, valabilă în privința proiecției pe hartă a reflexelor acestor sunete, singura diferență notabilă înregistrându-se în cazul lui *f*, a cărui variantă palatalizată includea zona noastră de anchetă în aria lui *h'* (cu unele excepții, caracteristică în prezent sudului Moldovei), într-o prelungire spre N a acesteia, sub formă de peninsulă (vezi WLAD, harta sintetică nr. 7, *Behandlung von **fi** nach **fier***), în vreme ce, în atlasele mai recente, zona de la nord de orașul Roman este înglobată în aria lui *ŝ*.

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

Trecând în mod obligatoriu prin subiectul controversat al statutului varietăților idiomatice transcarpatine (vezi și *supra*, 4.3), discuția în jurul caracterului tipic pentru Moldova al reflexelor *ŝ*/*ẑ* ale labiodentalelor poate căpăta două rezolvări diferite, în funcție de poziția pe care o avem în chestiunea graiurilor ardelenești. Fiindcă varianta opusă ar solicita argumente și dezvoltări pe care nu ni le propunem aici, vom admite, așa cum am făcut și mai sus (și tot doar ca ipoteză de lucru, în perspectiva unor cercetări dedicate special subiectului), că Transilvania nu are niciun fel de statut aparte, ci se atașează unităților dialectale învecinate, situație în care sunetele menționate reprezintă trăsături moldovenești tipice absolute. Caracteristice în fapt nu întregii arii moldovenești, ci doar nordului acesteia, așa cum rezultă, de exemplu, din ALR I/1, h. 47, ***Fiere*** (la care se adaugă proiecțiile mai recente din ALRR. Sinteză, h. 400, *[fi] în* ***fin***; cf. NALR. Mold., Bucov. I, h. LXXXI, *Palatalizarea lui* ***f*** *în* ***fir, fiere***; vezi și NALR. Mold.-Bucov. IV, h. CCLXXIX, *Palatalizarea consoanei [f-]*), respectiv din ALR I/1, h. 73, ***Visez*** (ALRR. Sinteză, h. 465, ***viu***; cf. NALR. Mold., Bucov. I, h. LXXXII, *Palatalizarea lui* ***v*** *în* ***visez, bolnavi, bolnăvicios***; vezi și NALR. Mold.-Bucov. IV, h. CCLXXX, *Palatalizarea consoanei [v-]*), aceste fonetisme avansează foarte adânc în Transilvania (ALRR. Trans. I, h. XXXVII, *Grupul* ***fie*** *în* ***fiere***; ALRR. Trans. I, h. XXXIX, *Sunetul* ***v*** *în* ***visez***), cu precizarea că *ẑ* ca reflex al lui *v* în poziție prepalatală ocupă aici o arie chiar mai întinsă decât cea a corespondentului surd *ŝ* < *f*, coborând mult mai la S(V) față de centrul regiunii.

Dacă avem în vedere prezența lor în unități dialectale învecinate și general recunoscute ca distincte, reflexele bilabialelor (*k'* < *p*, *g'* < *b*, *n'* < *m*) ar trebui considerate pentru Moldova trăsături atipice, de o importanță totuși incontestabilă în definirea graiurilor vorbite aici. Hărți fonetice simple sau interpretative din WLAD (vezi, de exemplu, harta sintetică nr. 6 *Behandlung von* ***pi*** *nach* ***piept, piatră, pieptăn***), din ALR (ALR I/1, h. 3, ***Piele***; h. 39, ***Piept*** // ALR I/1, h. 62, ***Slab-slabi***; h. 69, ***Știrb-știrbi*** // ALR I/2, h. 257, ***Mireasă***), din atlasele regionale (NALR. Mold.-Bucov. I, MN ***Piele***, Pl. 19/275; MN ***Piept***, Pl. 21/289; ALRR. Trans. I, h. XXXI, *Grupul* ***pie*** *în* ***piele***; h. XXXII, *Grupul* ***pie*** *în* ***piept***; ALRR. Munt.-Dobr. I, h. 53, ***Piele***; h. 56, ***Piept*** // NALR. Mold.-Bucov. I, h. 46, ***Slab***, MN ***Știrb***, Pl. 15/251; ALRR. Trans. I, h. XXXIII, ***-bi*** *în* ***orbi***, h. XXXIV, ***-bi*** *în* ***știrbi*** // NALR. Mold.-Bucov. II, MN ***Mireasă***, Pl. 78/614; ALRR. Trans. I, h. XXXVI, *Sunetul* ***m*** *în* ***mireasă*** etc.) sau din ALRR. Sinteză (IV, h. 440, *Segmentul fonetic inițial în* ***mireasă*** etc.) definesc, printr-un mănunchi de izofone relativ convergente, aria largă a proiecțiilor lui *k'* (< *p*), *g'* (< *b*), *n'* (< *m*) la scara dialectului dacoromân: aria majoră este Moldova, cu unele excepții în NV și prin S, în continuitate cu o zonă largă din SE Transilvaniei, apoi E și NE Munteniei și cu Dobrogea, fără partea de S; de precizat că, în afara acestei arii compacte, mai există o mică arie care prezintă aceleași reflexe ale palatalizării lui *p* și *b* (*m* face excepție, conservându-se): este vorba despre S Olteniei.

În condițiile în care, de la Dimitrie Cantemir încoace[11], palatalizarea labialelor este catalogată ca fiind cea mai stridentă (prin urmare și cea mai evitată) dintre

[11] A intrat deja în setul de informații lingvistice catalogabile ca bun comun faptul că, în *Descriptio Moldaviae*, D. Cantemir atribuia fenomenul „femeilor din Moldova" (mai legate de universul domestic și de presupus mai conservatoare), care „au cu totul altă rostire decât bărbații", transgresările acestei limite fiind prompt sancționate sub eticheta „fecior de babă".

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

trăsăturile fonetice moldovenești, constatarea din A_Ro și A_Sa, și anume că actualizările acestui fenomen sunt sporadice și neconcludente, nu ar justifica neapărat formularea unei certitudini cu privire la erodarea, până la o previzibilă dispariție, a fenomenului. Dacă la statutul inferior atribuit acestuia se adaugă contextul special de comunicare impus de ancheta dialectală, atunci avem tabloul complet al circumstanțelor în care aceste fonetisme sunt împinse spre periferia repertoriului fonetic al vorbitorilor, probabil însă nu și eliminate. Totuși, este un fapt că, din toate contextele tipice în care ar fi putut să se producă, palatalizarea labialelor s-a înregistrat doar în maxim 10% din cazuri, covârșitoarea majoritate a acestora fiind notate la subiecții mai în vârstă (șase la Ro_RL, 90 de ani: *cop[k']ii*, *cop[k']ilandră*, *că[k']ițele*, *s[k']inare*, *un frate de-a [n']eu*, *tată-[n']eu*; unul la Sa_FD, 76 de ani: *cop[k']ii*) și doar unul la Sa_AV (35 de ani) – este vorba de *[k']eptar*, după toate probabilitățile un fonetism lexicalizat, din moment ce unica ocurență a fenomenului la acest informator se înregistrează în acest context precis, în care se produce consecvent.

În toate celelalte cazuri am notat labiala conservată, înregistrată masiv, chiar la locutorii în vârstă: *tata [m]ieu i-o plăcut în cientru, da [m]ii nu [m]i-o plăcut*; *[m]ii [m]i-o plăcut școala*; *[m]icâ*; *[p]ierdut*; *co[p]ii*; *[p]icior* și *[p]icioari*; *vor[b]ești* și *vor[b]iești*; *[b]ini*; *[f]ierbim*; *[v]in* s.n. (Ro_RL); *[m]ie*, *Podu [M]ic*, *salcâ[m]i*, *acolu-o fos‿foarti multi [v]ii* (Ro_LB); *sâ [f]iii*; *[b]ini* (Ro_MC); *[p]ierdut*; *[P]iața Revoluțiii*; *[b]ini*; *[m]ijlocu câmpului*; *[m]ijlocu satului*; *[v]itili*; *[v]iței*; *Țe[v]ili* [= Combinatul de Țevi din Roman]; *o fos‿[v]iii-acolo*; *cini-o avu‿[v]iii pi deal*; *douî [m]ii șapti* (Ro_FC), *ar [f]i*, *[m]ic*, *taicâ-[m]io*, *bunicî-[m]iu* [*], *co[p]ii* (Sa_IG), *[m]ijloc*, *o[p]inci*, *(se punea) [v]ii* (Sa_FD), *[m]ic* (Sa_VP), *[p]ieli* (Sa_AV) etc.

4.5. Ca o concluzie parțială, de etapă, la capitolul de fonetică, remarcăm că varietățile idiomatice studiate prezintă două sisteme fonetice paralele, unul mai conservator, care se activează în special la vorbitorii mai în vârstă, probabil utilizat preponderent în comunicarea cu *insiderii*, în contexte familiare și mai ales cu referire la realități, obiecte și practici mai tradiționale, și unul „curățat" de caracteristicile fonetice regionale mai evidente (palatalizarea labialelor, fricativizarea africatelor, pronunțarea dură a anumitor consoane, având drept consecință velarizarea etc.), folosit de generația mai tânără și/sau în contexte mai oficiale de comunicare.

Contexte fonetice precum *cînc‿fraț cu suror‿i di la mama șeį̯ dințăį̯ – ș-o rămas șăsâ băį̯eț* (RL), unde norma literară (prin conservarea africatei) alternează cu norma dialectală (velarizări, închiderea vocalelor finale de apertură medie etc.), se pretează la o discuție despre regula consecvenței sau a continuității normei[12], transgresată deseori de vorbitorii din Rotunda și Săbăoani într-un mod care sugerează ciocnirea dintre registrele lingvistice, aflate deocamdată într-un echilibru precar. Evoluția anticipabilă a acestei stări de fapt include o probabilitate destul de semnificativă ca norma literară să se impună din ce în ce mai mult și să niveleze „stridențele" regionale, mai cu seamă pe cele din domeniul consonantismului. Pentru că – și aici se conturează o altă explicație a acestei stări de fapt – o cauză plauzibilă a alternanței dintre registre

[12] Care ar presupune că, odată declanșată seria fonetismelor regionale/literare, acestea ar fi aplicate relativ consecvent, cel puțin în interiorul unui singure unități de vorbire minimale sau fundamentale și mai ales atunci când triggerul este un fenomen consonantic atât de important precum fricativizarea africatelor.

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

(uneori chiar în unul și același cuvânt) poate fi gradul diferit de cenzură, rezultat al modului în care este percepută respectiva trăsătură dialectală. Din observațiile asupra acestui grai în special și asupra graiurilor nordice ale dacoromânei în general, deducem că locutorii realizează un fel de ierarhie implicită a particularităților propriului idiom, atribuind mai ales fenomenelor din aria consonantismului (palatalizarea labialelor, fricativizarea africatelor) caracteristici valorizate negativ, asociate cu rușinea și cu inferioritatea și încadrabile, ca autoreprezentare, în ceea ce s-ar putea numi „registrul jos" al comunicării. Aflată în opoziție cu „registrul înalt", această variantă a idiomului local include, teoretic, toți markerii normei dialectale, cărora vorbitorul dotat cu un anumit grad de competență idiomatică le asociază poziții într-o ierarhie *sui-generis* în care faptele de limbă cenzurabile (la un pol) se opun categoriei de trăsături care practic nu sunt conștientizate (la celălalt pol).

5. Din lista de lexeme specifice graiurilor de tip moldovenesc, așa cum apare ea în literatura de specialitate (stabilită în principal de E. Petrovici, I. Pătruț și R. Todoran – vezi *Tratat*: 231–234), ancheta, orientată metodologic spre înregistrarea/colectarea faptului de limbă actualizat spontan, nu spre „provocarea" lui artificială, nu a relevat multe elemente semnificative: *ciolan* (Ro_RL și Ro_LB), *oleacă* (Ro_RL, Ro_LB, Sa_VP, Sa_FD), *păpușoi/popușoi* (Ro_FC, Sa_VP). Selectarea predilectă de către informatori a lui *porumb*, respectiv *puțin*/*un pic* din seriile sinonimice care le conțin și pe moldovenești*e* *păpușoi*, *oleacă* (Ro_FC) semnalează cel mai probabil un proces de „modernizare" lexicală care este în curs, în detrimentul vocabularului tradițional, preferință care poate fi inclusă în tendința generală a graiului local de adoptare a modelului literar. Puținul material de care dispunem nu ne permite să tragem o concluzie pe tema tipicității lexicului acestor graiuri, impresia de ansamblu fiind, așa cum am menționat deja, că, cel puțin în situații oficiale de comunicare, cuvintele percepute ca fiind mai marcat dialectale sunt în mare măsură evitate.

6. Aflată într-o etapă de modernizare accelerată care ridică probleme și provocări aparte (legate, între altele, de stratificarea intergenerațională, de raportarea locutorului la normă, de ideea de omogenitate lingvistică etc.), situația limbii române vorbite în Rotunda și Săbăoani este o realitate în plină mișcare. Odată cu constatarea schimbării în direcția atenuării „asperităților" regionale, cu consecințe semnificative în privința profilului însuși al varietății locale a limbii române, se conturează în mod legitim ideea de a verifica, în baza unor trăsături (tipice: absolute sau relative, în termenii lui Ion Gheție), în ce măsură aceasta se încadrează în unitatea dialectală de rang superior. Observația că setul de elemente distinctive (trăsături diagnostice) moldovenești este respectat doar parțial și în special de generația mai conservatoare nu poate genera totuși concluzii definitive cu privire la poziția idiomului din Rotunda și Săbăoani în aria graiurilor de tip moldovenesc. Dincolo de supoziția că ancheta, prin condițiile sale, ar fi putut denatura măcar parțial rezultatele obținute (prin autocenzura practicată de locutori în comunicarea cu *outsiderii*), există posibilitatea ca acest proces de modernizare să fi afectat într-o măsură similară și alte varietăți idiomatice de tip moldovenesc. Atât timp însă cât reperul nostru pentru ansamblul dialectal moldovenesc este dat de cercetări de geolingvistică deja vechi de cel puțin 50 de ani, un nou atlas lingvistic român pe regiuni este singura condiție care ar putea compensa acest neajuns.

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

Bibliografie

ALR I/I, II: *Atlasul lingvistic român*, partea I, de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu–Leipzig, 1940.

ALR II/I: *Atlasul lingvistic român*, partea II-a, de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.

ALRR. Munt.-Dobr. I: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. I, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei Române, 1996.

ALRR. Sinteză III: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. III, de Nicolae Saramandu (coord.), Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Daniela Răuțu, Irina Floarea, Carmen-Ioana Radu, Ionuț Geană, Mara Iulia Manta, București, Editura Academiei Române, 2018.

ALRR. Trans. I: *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Transilvania*, vol. I, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, Editura Academiei Române, 1992.

Gheție 1964: Ion Gheție, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în „Studii și cercetări lingvistice", XV, nr. 3, p. 317–346.

Gheție 1994: Ion Gheție, *Introducere în dialectologia istorică românească*, București, Editura Academiei Române.

NALR. Mold.-Bucov. I, IV: *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, vol. I, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion. A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, Editura Academiei, 1987; *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, vol. IV, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Adrian Turculeţ, Luminiţa Botoşineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, vol. IV, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2014.

Petrovici 1941: Emil Petrovici, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania", 72, nr. 4, p. 441–448.

Puşcariu 1974: Sextil Puşcariu, *Graiul din Transilvania*, în idem, *Cercetări şi studii*, Bucureşti, Editura Minerva.

Todoran 1956: Romulus Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în „Limba română", V, nr. 2.

Tratat: Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, 1984.

Turculeț 1993: Adrian Turculeț, *Variamtele regionale ale românei standard*, în „Fonetică și dialectologie", XII, p. 179–198.

Vasiliu 1968: Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Academiei.

WLAD: Gustav Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1909.

An Application of the Typical Dialectal Features' Theory. The Case of the Moldavian Patois Spoken in Two Roman Catholic Villages in the Roman City Area

Due to its accelerated modernization that raises special problems, challenges and discussions (among others, the intergenerational stratification, the way the speakers are reporting themselves to the norm, the linguistic homogeneity, etc.), the situation of the Romanian language spoken in Rotunda and Săbăoani is a continuous process. Since the change seems to be oriented in the direction of diminishing regional "roughness", with significant consequences concerning the very profile of the local variety of the Romanian language, it appears as legitimate to verify,

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)

based on certain features (typical: absolute or relative, in terms of Ion Gheție), to what extent it falls within the dialectal unit of higher rank. The observation that the set of Moldavian distinctive elements (diagnostic features) is partially respected, especially by the more conservative generation, cannot, however, generate definitive conclusions regarding the position of the Rotunda and Săbăoani idioms in the area of Moldavian speeches. Beyond the assumption that, considering its conditions, the investigation could have at least partially distorted the results (through self-control practiced by speakers while communicating with outsiders), there is a possibility that this modernization process may have affected other Moldavian idiomatic varieties to a similar extent. However, as long as our reference for the Moldavian dialectal ensemble is given by a 50 years old geolinguistic research, only the issue of a new Romanian linguistic atlas, by regions, could compensate this shortcoming.

ANEXĂ
Lista subiecților[13]

1. Din **Rotunda**, 4 subiecţi principali și mai mulți informatori ocazionali (dintre care, în baza criteriului relevanței, a fost reținut unul singur, identificat prin simbolul [*], utilizat ca atare în practica dialectologică):

Ro_MC = *Mihaela Cimpoeşu*, 40 de ani; 8 clase; este „casnicî, ş-acu, di cîţva ani, ajutor di bucătar, da-m̯ fini,-aşa, pi sezon”.

Ro_FC = *Ferdinand Cimpoeşu*, 46 de ani; 12 clase: „zeci clasî şî... şcoala profesionalâ doi ani şî liceu-nceput la seral, da nu l-am mai terminat, am mers la muncâ”; a lucrat o perioadă la București; este de meserie electrician, dar nu a profesat; acum, paznic de vânătoare.

Ro_LB = bărbat, 84 de ani; 4 clase; „în viață am fost agricultor”; a locuit un timp la Iași și la Vaslui, unde a lucrat „pi șantier, în construcție”, apoi „în chimiii şî am ieşît la pensii di-acolo”.

Ro_RL = *Roza Liahu*; 90 de ani; „io am învăţat numa patru clasi. Iera bini... îm̯ plăcié şcoala... Da... nu era put’ieri, bani, ca sî ţîi-un copil în şcoalî”; agricultoare, casnică.

[*] = bărbat, aproximativ 40 de ani; studii universitare; manager și patron al unei firme.

2. Din **Săbăoani**, 5 subiecţi:

Sa_AV = *Adrian Vârgă*, 35 de ani; născut în Săbăoani; electrician (în timpul liber, instructor de dansuri populare); școala primară și gimnazială în sat, școala profesională în Iași, liceul seral la Roman, facultatea la Galați; a făcut armata la Bucureşti.

Sa_MC = *Maricica Ciobanu*, 48 de ani; născută în Săbăoani; a făcut „zeci clasi”; a lucrat ca gestionară, îngrijitor bătrâni la domiciliu și în agricultură.

Sa_IG = *Ioan Gherguţ*, 58 de ani; „opt clasi, plus un an jumati profesionala”; armata la Brăila; a lucrat 3 ani în Bucureşti, ca mecanic auto, „apoi am venit aici la Ţevi, lăcătuș. Acuma di opt ani, clopotar”.

Sa_VP = *Verona Petrişor*, 67 de ani; născută în Săbăoani; „eu șasî clasi am”; este „casn’ic-acasî”; 20 de ani „am fost plecatî-m̯ Valea Jiului, la minî, cî soţu meu o lucra̯ la minî”.

Sa_FD = *Francisc Dămoc*, 76 de ani; născut în Săbăoani; „șăv̯ di atelier, maistru principal” şi agricultor în timpul liber; școală are „puţînel mai multâ: școala de maiștri ultima datâă șîî douâ clasi di liceu, șapti clasiii și școuala profesionalî. De tri ani”; armata „tocmai la Greaca, în Giurgiu”.

[13] În vederea respectării legislației în vigoare referitoare la protecția persoanelor în ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal, în anexă figurează doar numele și datele informatorilor care și-au dat acceptul în mod explicit în acest sens.

BDD-A31820 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:03:56 UTC)